

Yhteisötutkimuksen kielestä ja sen metodologisista implikaatioista: teoriaa ja empiirisiä esimerkkejä

ANSSI PAASI

Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

Paasi, Anssi (1991). Yhteisötutkimuksen kielestä ja sen metodologisista implikaatioista: teoriaa ja empiirisiä esimerkkejä (On the language of community studies and its methodological implications: theory and empirical examples). Terra 103: 3, pp. 226—241.

An examination and typology is made of research into rural geography and problems associated with community and locality research are discussed from the viewpoint of modern social theory. The findings are then related to the development of geographical thinking. The types of rural studies recognized are morphological, central place-based, functional, behavioural, functional-normative and humanistic-cultural. Functional-normative research sets out from community viewpoint and defines autonomous development strategies for individual communities. Traditional geographical definitions of the concept of region have also frequently assumed the existence of communities formed by the inhabitants of given regions. A number of problems encountered in defining the concept of community are distinguished on the basis of the sociological literature and a comparison is made with the concept of locality which came into prominence in the 1980s. It transpires that this concept was in fact used by many community researchers in the 1940's and 1950's when considering the local institutional relations of communities. In the end, the concept of locality does not seem to be any less problematical than that of community. Both are hampered by a lack of specificity associated with both their historical aspect and the spatial scales involved.

The problems are illustrated by examining the progress achieved in a research project initiated by the author in 1987 concerned with the commune of Värtsilä on the Finnish-Soviet border. The commune possessed the largest ironworks in Finland prior to the II World War, but lost this and 2/3 of its land area to the Soviet Union after the war. Various sets of material describing trends in community structure, together with taped interviews employing the oral history and life story approaches have been used to distinguish different forms of community. It is shown that a 'community' in fact consists of numerous superimposed historically contingent modes built up from the practices and consciousness of various generations, and that these community modes are located in the language with which the researcher describes his object rather than existing as empirically observable entities waiting to be discovered here and now.

Anssi Paasi, Department of Geography, University of Oulu, Linnanmaa, SF-90570 Oulu, Finland.

Käsillä oleva Terra käsittelee maaseututkimusta. Tämä kirjoitus liittyy maaseutuun varsin väljästi eli lähinnä *yhteisö*-käsitteen kautta. Lähtökohta perustellaan seuraavassa tytopologisoimalla maaseutututkimuksia tutkimusasetelmiin sisältyvien metodologisten sitoumusten perusteella. Näin voidaan hahmottaa eräitä tutkimuksen ideaalityyppejä, jotka eroavat toisistaan teoreettisten premissiensä osalta. Huomattakoon, että kyseiset ideaalityypit eivät siis ole itsessään teorioita, ts. pyrkimyksiä konstruoida rationaalisia

abstraktioita tutkimuskohteesta tai edes empiiristen tutkimuskohteiden pohjalta tehtyihin havaintoihin liitettyjä käsitteitä, yleistyksiä. Mutta ko. tyyppejä voidaan pitää tutkimuksen kannalta sikäli hyödyllisenä, että ne herkistävät hahmottamaan tutkimuksiin aina väistämättä sisältyviä teoreettis-metodologisia virityksiä tai itse asiassa ne pakottavat jäsentämään kohdettamme käsitteellisesti, teoreettisesti (vrt. Hillery 1972).

Aiemmassa artikkelissani tyypiteltiin maaseutumääntieteellistä tutkimusta kuuden näkökul-

man avulla (Paasi 1987). Ne kuvaavat tutkimusten teoreettista orientaatiota, eivät siis kuhunkin tyyppiin kuuluvien tutkimusten teoreettista stasta tai määrällistä asemaa toisiinsa nähden:

1. Morfologinen maaseutututkimus
2. Keskusjärjestelmäperusteinen maaseutututkimus
3. Toiminnallinen maaseutututkimus
4. Behavioraalinen maaseutututkimus
5. Toiminnallis-normatiivinen maaseutututkimus
6. Humanistis-kulttuurinen maaseutututkimus

Jos otamme huomioon maantieteellisessä ajattelussa ja yleensä aluetutkimuksessa 1980-luvun loppupuolella tapahtuneet muutokset, tyyppitelystä on aiheellista täsmentää. Itse asiassa jo 1970-luvun loppu ja 1980-luvun alkupuolen perusteella on aihetta liittää typologiaan vahvempi yhteiskuntamaantieteen näkökulma kuin mitä typologiassa esitetty, maantieteen humanistisesta perinteestä ammentava *humanistis-kulttuurinen maaseutututkimus* edustaa (vrt. Lewis 1979, 1983).

Kirjoituksen päämääränä ovat tällaiset täsmennykset, joihin pyritään analysoimalla tutkimuskohteiden käsitteellistämässä tapahtuneita muutoksia sekä tutkimustavoissa tapahtuneita metodologisia muutoksia. Kohteena on siten yhtäältä kieli, jonka kautta maantieteilijät operoivat ja hahmottavat tutkimuskohdettaan ja toisaalta tutkimuskäytännöt, joita tämä kieli mahdollistaa. Maaseutututkimus kohdistuu yhä enemmän erilaisiin yhteisöihin, niiden sosio-spatiaaliseen rakentumiseen ja niiden suunnitteluun. Tästä syystä kirjoituksessa tarkastellaan *yhteisö*-tutkimuksen perinnettä sekä ns. *lokaliteetti*-tutkimusta, joka on yleistynyt 1980-luvun toisella puoliskolla.

Edelleen pohditaan erilaisten metodien merkitystä tutkimuskohteiden hahmottamisessa, erityisesti maantieteessä 1980-luvulla esiinnousseita ns. *laadullisia menetelmiä* (Eyles & Smith 1988). Nämä eivät merkitse paluuta kuvailevaan empiristiseen tutkimusotteeseen, joka oli maantieteessä luonteenomaista ennen kvantitatiivisen tutkimussuuntauksen esiinnousua. On ilmeistä, että laadullinen tutkimus edellyttää harjoittajaltaan vähintään yhtä perusteellista, ehkä perusteellisempaa teoreettista ymmärtämystä koko tutkimusprosessista kuin usein pelkästään ilmiöiden luokitteluun tai niiden tilastolliseen selittämiseen keskittyvä kvantitatiivinen tutkimus.

Esitettyjä pohdintoja havainnollistetaan esittelemällä tutkimusta, jossa analysoidaan yhteisöllisyyden muotoja ja niiden kytkeytymistä ylei-

sempiin sosio-spatiaalisiin prosesseihin. Esimerkit perustuvat hankkeeseen, jossa on viiden vuoden aikana erilaisten metodien ja aineistojen avulla analysoitu yhteisöllisyyttä/paikallisuutta. Esimerkkitarkastelu ei kohdistu perinteiseen maaseutututkimuksen kohteeseen, kylään, vaan pyrkii hahmottelemaan kysymystä yhteisöistä yleisemmällä tasolla — tavalla, jolla voisi olla yleisempääkin metodista merkitystä paikallistason tutkimuksen kannalta.

Maaseutututkimuksen tyyppien kytkeytyminen maantieteen perinteeseen

Maaseutuun liittyy yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa monenlaisia kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia intohimoja ja retoriikkaa, samoin kuin vilpittöntä romantiikan ja menneisyyden kaipuuta. Yhtenä tavoitteena on tarkastella sitä, miten retoriikan ja romantiikan elementtejä voi ilmetä tutkimuksessa ja millaisia metodologisia implikaatioita tällä voi olla. Aluksi luonnehditaan edellisen typologian sisältöä historiallisesti suhteessa maantieteelliseen ajatteluun ja maantiedeinstituutioon. Näin saadaan aineksia ymmärtää tutkimustraditioiden muodostumista.

Morfologinen maaseutututkimus viittaa erityisesti traditionaaliseen asutusmaantieteeseen, jolle oli tyyppillistä staattisuus ja deskriptiivisyys. Maaseutu on tällöin ymmärretty kulttuurimaisemana, jonka rakennetta ja sisältöä tulkitaan. Tutkimuksissa on ollut tyyppillistä sivuuttaa maaseutuelämän sosiaalinen ja toiminnallinen puoli, jolloin maaseutua on tutkittu ikäänkuin se olisi tutkijan suurennuslasin alle taittuvaa luontoa. Tutkimustyyppin juuret liittyvät kauas historiaan, aina maantieteen muodostumiseen yliopistolliseksi oppiaineeksi.

Samalla kun maantiede tuli akateemiseksi dissipliiniksi, modernisoitua yhteiskunta kehittyi tieteen mukanaan tuomien keksintöjen mukana. Kiihtyvän teollistumisen myötä kehittynyt yhteiskunnallinen työnjako ja urbanisoituminen strukturoivat sekä tilallisen että sosiaalisen maiseman luonnetta ja rakennetta oleellisesti toisenlaiseksi kuin mihin oli aiemmin totuttu (Soja 1989: 25—26). Maantieteilijät eivät kuitenkaan tulkinneet näitä yhteiskunnallisen kehityksen piirteitä vaan kuvasivat niitä staattisesti 'luontona': siis, miten muutos esittäytyi empirisesti havaittavana todellisuudessa. Hyvä esimerkki tästä on ranskalaisen maantieteen kehitys. Esimerkiksi Vidal de la Blache eli ja koki dilemman: hän näki miten ranskalaisen talonpoikaiston ja maaseudun traditio-

naaliset elämäntavat menettivät merkitystään nousevan teollistumisen ja valtion voimistuvan otteen myötä. Kuten Thrift (1989) kirjoittaa, Vidal tiedosti teollistumisen ja teollisen kaupungin esiinnousun, mutta kuitenkin omassa työssään hän jatkuvasti katsoi taakseen menneeseen ideaalimaailmaan, jossa talonpojat elivät paikallisissa yhteisöissään harmoniassa luonnon kanssa.

Myös Suomessa asutusmaantieteellinen tutkimus voidaan erottaa omaksi erityislohkokseen. Asutusmaantiede on ollut ruraalista aina J.G. Granön tutkimuksista alkaen. Sille on ollut leimaa-antavaa myös naturalismi: paitsi luonnon, myös kulttuurin tutkiminen luontona, ihmistoinnin *materiaalisina* ilmentyminä. Granö (1930: 7) kirjoitti: »Sillä meille ovat luontoa ei vain asuttomat autiomaat ja aarniometsät, vuoristot tai merten ulapat, vaan myös viljelykset, kylät ja kaupungit». Ja edelleen, »Luonnontutkimuksen kohteena on kappaleiden maailma kokonaisuudessaan; se tutkii sekä 'luonnon' että 'kulttuurin' tuotteita» (mts.). Metodisesti tämä merkitsee vahvaa empirismia, jopa sensualismia — palautetaanhan 'todellisuus' aistihavaintoihin (vrt. Paasi 1984).

Kun maantieteessä siirryttiin II maailmansodan jälkeen systemaattiseen ja teoreettisempaan tutkimusotteeseen, maaseutumaantieteellinen tutkimus säilyi yhä edelleen teoriattomana, empiristisenä ja staattisena. Tämä johti sen syrjäytymiseen tutkimuksen valtavirrasta. 'Kehitys' ja 'moderni', dynaamisen yhteiskuntakehityksen rationalistiset piirteet paikallistettiin nyt myös maantieteessä usein kaupunkiin, vaikka maaseudun ja kaupungin välinen erottelu olikin käytännössä yhä vaikeampi perustella (vrt. Pahl 1966). Myös tutkimus kohdistui usein kaupunkiin tai abstraktiin yhdyskuntajärjestelmään, jossa maaseudulla oli vain eräänlainen yhteiskunnan sosiaalisen 'sementin' rooli yhdyskuntajärjestelmän kokonaisuuden kannalta.

Keskusjärjestelmäperusteisen maaseutumaantieteen lähtökohtana on ollut normatiivis-funktionaalinen näkemys yhteiskunnan alueellisen järjestelmän logiikasta. Tutkimuksen teoreettisiin peruspremissihin ovat keskeisesti kuuluneet olettamukset yksilöiden toiminnan rationaalista luonteesta, toimijoiden omaamasta täydellisestä tiedosta, taloudellisten intressien dominanssista yksilöiden toiminnassa, täydellisestä kilpailusta, jne. Tärkeitä tutkimuskohteita ovat olleet mm. erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot ja organisaatiot, joiden perustalta yhdyskuntien status keskusjärjestelmässä on määrittynyt. Typologiassa mainittu *behavioaraalinen maaseutututki-*

mus edusti pyrkimystä ylittää nämä abstraktit lähtökohdat. Ehkä tunnetuin esimerkki on Wolpertin (1964) tutkimus, jossa pyrittiin empiirisen analyysin perustalta etsimään *rational man*-idealle realistisempaa vaihtoehtoa ja päädyttiin toteamukseen, jonka mukaan on mielekkäämpää puhua päätöksentekijästä tiettyyn tyydytyksen tasoon pyrkivänä toimijana kuin rationaalisenä käyttäytyjänä.

Toiminnallinen maaseutututkimus viittaa systemaattisen maantieteen esiinnousun myötä yleistyneisiin maantieteen osa-alueisiin (esim. maatalouden/metsätalouden tutkimus, väestötutkimus, liikennetutkimus). Modernimpia esimerkkejä toiminnallisesta tutkimuksesta ovat mm. maaseudun virkistysmerkityksen ja turismin roolin tutkimus. Suomessa toiminnallinen maaseutututkimus on ollut verraten yleistä. Voidaan jopa väittää, että maa- ja metsätalouden tutkimus on muodostanut suomalaisen maaseutumaantieteen ytimen aina 1970-luvun loppupuolelle asti (Paasi 1987).

1970-luvulta alkaen maaseutumaantiede on kokenut kansainvälisesti tarkastellen renessanssin, mikä on näkynyt mm. uusien oppikirjojen ilmestymisenä (esim. Cloke 1983, Clout 1977, Lewis 1979, Pacione 1983, Gilg 1985) sekä alalle perustettujen sarjojen muodossa (esim. Journal of Rural Studies). Tässä renessanssissa heijastuu maantieteilijöiden voimistuva kiinnostus yhteiskunnallisiin kehitysprosesseihin ja niiden alueellisiin seuraamuksiin. Kiinnostus ilmenee kahdella tasolla eli käytännöllisellä ja teoreettisella, jotka liittyvät toisiinsa. Maaseutumaantieteen yleistymisen taustalla voidaan nähdä yhtäältä yleisiin yhteiskunnan kehitysprosesseihin kytkeytynyt maaseudun deprivoitumiskehitys ja toisaalta maantieteellisessä ajattelussa positivismin kritiikinä esiinnousseet teoreettiset virtaukset, joiden avulla on pyritty yhä syvällisemmin ymmärtämään maaseutuyhteisöjen luonnetta osana yhteiskunnan yleistä kehitystä (ks. Gilg 1985, Lewis 1983, Paasi 1987).

Maaseudun suunnittelun ongelmat ovat tärkeä osa maaseutumaantiedettä (Cloke 1983, Gilg 1985). *Toiminnallis-normatiivinen maaseutututkimus* on ollut yksi uusi suunnittelunäkökulma. Sen edustajat pyrkivät tietoisesti luomaan ja muokkaamaan käsityksiä ja toiminta-strategioita, joilla pyritään saamaan aikaan tiettyjä toivottuja päämääriä maaseudun kehityksessä. Tutkimus on ollut luonteeltaan normatiivis-ideologista eli tutkijat ovat lähteneet liikkeelle tietyistä toivotuista, ennalta-asetetuista ja suotaviksi katsotuista päämääristä, joihin suunnittelun keinoin on pyritty.

Suomessa maaseudun väestön ja kylien aktiivomiseen tähtäävä toimintatutkimus on esimerkiksi normatiivis-ideologisesta suunnittelusta. Suunnitteluteoreettisesti tarkastellen — vaikka alan tutkijat ovatkin verraten harvoin pohtineet teorian merkitystä — se liittyy ns. *territoriaalisiin suunnittelustrategioihin*, joissa avainsanoja ovat olleet paikallisuus, omaehtoisuus, jne (Stöhr & Taylor 1981, vrt. Paasi 1989a). Tehdyillä tutkimuksilla on ollut selvä merkityksensä paikallisyhteisöjen toimintojen elvyttämisessä, mutta teoreettisessa mielessä toimintatutkimus ei ole toistaiseksi tuonut paljoakaan uutta maaseutumaa-tieteelliseen tutkimukseen — hyvin käytännöllisistä lähtökohtavoitteista johtuen teoretisointeihin ei ole juuri pyrittykään. Ongelmallinen on ollut mm. (paikallis)yhteisötutkimuksen ikäinen dilemma, miten problematisoida paikallisyhteisöjen merkitystä ja asemaa yhteiskuntakokonaisuudessa ja miten käsitteellistää konkreettisen tutkimuksen kohteeksi ne institutionaaliset käytännöt, joilla on merkitystä maaseudun olojen muotoutumiseen. Ottamatta tässä kantaa niihin konkreettisiin ja positiivisiin päämääriin, joita toimintatutkimukselle on asetettu, sen yhteisökäsitteistä voidaan todeta, että tutkimuksessa oletetaan tavallisesti suhteellisen koherentti kohdeyhteisö — tietty erilaisten institutionaalisten käytäntöjen pohjalta rajattu territoriaalinen yksikkö — esimerkiksi kylä tai kunta, joka saataan jopa sellaisenaan nähdä aktiivisena subjektina, toimijana (vrt. Paasi 1987). Kuitenkin yhteiskunnassa toimivat sosiaaliset prosessit ja suhteet, eivät alueet. Tästä syystä myöskään paikalliset ja yleisemmät yhteiskunnalliset prosessit eivät ole toisistaan erotettavissa. Teoreettisiin tulintoihin pyrkivässä toimintatutkimuksessa — jos siihen tietoisesti pyritään -tulevat jatkossa pohdittavaksi sekä yhteisön että yhteiskunnan käsitteet, jotka ovat erottamaton osa tutkimuskohteen olemusta.

Paikallisuus ja 'yleiset prosessit'

Moderni maantieteellinen (yhdyskunta)tutkimus, kohdistuu se 'maaseutuun' tai 'urbaaniin', tarkastelee kohdettaan osana yleisiä yhteiskunnan kehitysprosesseja, osana alueellisen järjestelmän jatkuvaa transformaatiota, jossa erilaisen ajallisen keston ja tilallisen laajuuden omaavat institutionaaliset käytännöt (talous, kulttuuri, politiikka, hallinto) luodaan ja uusinnetaan toimijoiden aktiivisen toiminnan kautta. Transformatio esittäytyy arkielämässä yhteiskunnan ja yhdyskuntien rakennemuutoksina, toiminto-

jen/hallinnon saneerauksina, kylien palveluväestö- ja ehkä koko kylien kuolemisenä, uudenlaisena yhdyskuntatilan tuottamisena (mm. uudet ostosparatiisit), jne. Kansalaisyhteiskunnassa ja yhteiskunnallisessa tajunnassa muutos nähdään konkreettisesti poliittisen käyttäytymisen muutoksina, vaihtoehtoisen elämäntavan etsimisenä, jne.

Aluetutkimuksen kannalta edellinen kehitys on merkinnyt sitä, että yhä enemmän on alettu kiinnittämään huomiota siihen, miten yhteiskunta on läpeensä maantieteellisesti (ja historiallisesti) rakentunut. Tämä on puolestaan merkinnyt sitä, että paikallisuudesta on hahmotettu uusi monitieteinen kohde, jota maantieteilijät, valtio-opineet, sosiologit ym. voivat hedelmällisesti tutkia yhteisvoimin (esim. Cooke 1989). Maantieteilijöille tämä on merkinnyt sen tosiasian tunnustamista, että tila, alue ym. tieteenalan peruskäsitteet eivät ole enää pelkkiä tieteenalan perinteestä nousevia luokitteluvälineitä, vaan sekä sosiaalisten prosessien keskeisiä konstituentteja että sosiaalisia konstruktioita (Paasi 1991a). 'Spatiaalisen' tutkimus ei ole enää maantieteilijöiden monopoli. Harvey (1984:2) onkin osuvasti huomauttanut, että maantiede on 'liian tärkeä jätettäväksi maantieteilijöille', millä hän viittaa siihen, että tieteellisen ajattelun kehittyessä muotoutuvat tutkimuskohteet voivat rakentua eri tie-deperustalta kuin traditionaalisessa ajattelussa.

Tässä ei ole mahdollista pohtia *maantieteellisyiden* tai *tilan* uudenlaisia merkityksiä (ks. Paasi 1991b, 1991c) tai niiden yleisempiä tieteenteoreettisia taustoja (esim. Gregory & Urry 1985, Peet & Thrift 1989). Todettakoon, että 1980-luvun toisen puoliskon kuluessa on noussut neljä keskeistä, osin toisiinsa liittyvää tieteidenvälistä teemaa, joissa asiaa on tarkasteltu: (1) kysymys *tilan* (ja ajan) ontologisesta merkityksestä sosiaalisen todellisuuden konstitutiiossa (esim. Giddens 1984); (2) kysymys *postmoderniin tilanteeseen* tyypillisesti liitetystä kehitystendenssistä, jonka mukaan todellisuuskäsitystemme pirstoutuminen nykyhetken kiinnittyyviksi mielikuviksi väistämättä korostaa tilallisen kokemuksen roolia ajallisen (historiallisen) kokemuksen kustannuksella (esim. Jameson 1984); (3) *lokaliteettikäsité*, jolla on haluttu tehdä ero perinteiseen paikallistutkimuksen käsitteistöön nähden (esim. yhteisön käsite) ja on korostettu sitä, miten lokaliteetin käsite auttaa tutkijoita hahmottamaan ja käsitteellistämään spatiaalisen vaihtelun merkityksen sosiaalisten prosessien erilaistumisessa ja lähestymään asiaa myös empiirisesti (Cooke 1989, Paasi 1989c). Lokaliteettikäsite on epäilemättä ollut yksi 1980-luvun aluetutkimuksen eniten keskus-

telua herättäneistä käsitteistä; (4) keskustelu ns. *uudesta aluemaantieteestä*, jossa on etsitty alue- maantieteeseen uudentyyppisiä lähestymistapo- ja, joissa spatiaalisten ja sosiaalisten prosessien yhteyttä on tulkittu modernin yhteiskuntateorian kautta (ks. Thrift 1983, Pred 1984, Lee 1985, Johnston 1985, Paasi 1986a, 1991a, Taylor 1988, 1991).

Maantiede, lokaliteetti ja yhteisö

Lokaliteettitutkimuksessa on haluttu tehdä ero paitsi perinteiseen aluekeskeiseen maantieteeseen, myös yhteisötutkimukseen, jota on pidetty vanhanaikaisena ja empiristisenä, hieman romanttisenä puuhasteluna, joka ei sovi kriittisen ja analyttisen tutkijan tehtäväkenttään (ks. Duncan 1986, Cooke 1989). Samaan aikaan lokaliteettitutkimuksen esiinnousun kanssa ovat kuitenkin postmodernin tilanteen tulkit rakentaneet kiintoisan jännitteen väittäessään, että yhteisön merkitys kasvaa postmodernissa tilanteessa (Bauman 1988). Maantieteessä yhteisön idea on usein ollut implisiittisenä mm. erilaisissa aluetulkinnoissa (vrt. Paasi 1986a, 1991e). Ehkä perusteellisin maantieteellinen tutkimus, jossa yhteisön ideaa on pohdittu, on Uylesin (1985) analyysi paikan ulottuvuuksista.

Lokaliteettitutkijoiden kirjoituksissa on usein lähdetty siitä ajatuksesta, että lokaliteetti edustaa käsitteellisessä mielessä täysin *uutta* ajattelua, ja että lokaliteetti olisi pikemminkin käsitteellistämisen kautta syntyvä *metodi* kuin spesifi kohde. Näin ei asia epäilemättä ole. Jo 1940—50-luvun yhteisötutkijat pohtivat lokaliteetti-näkökulman merkitystä, ts. yhteisöjen muodostumisen paikallisia institutionaalisia yhteyksiä (esim. Reiss 1959, Sutton & Kolaja 1960, Stacey 1969). Antropologi Geertz (1973, 1983) on viritänyt töissään monia samankaltaisia kysymyksiä kuin lokaliteettitutkijat 1980-luvulla. Staceyn (1969) esitys lokaliteetti-idea kohtaan mahdollisesti esitettävissä olevasta kritiikistä ei puolestaan oleellisesti poikkea kritiikistä, jota 1980-luvun toisella puoliskolla on suunnattu jo tehtyjä lokaliteettitutkimuksia kohtaan (esim. Smith 1987, Harvey 1987). Edelleen, myös yhteisötutkimuksia on pidetty metodina, ei vain kohdeorientoituneina näkökulmina (ks. Bell & Newby 1971). 'Vanhat' ja 'uudet' lokaliteettitutkimukset erottaa toisistaan viime mainittujen pyrkimys hahmottaa paikalliset institutionaaliset käytännöt juuri yleisempien sosiaalisten prosessien ilmentymäksi. Juuri sosiaalisessa toiminnassa 'paikallinen' ja 'kokemuksellinen' tuottaa ja reprodu-

soi globaalista.

Yhteisökäsitteen ongelma juontaa juurensa 1800-luvulle, jolloin sanotaan syntyneen samaan aikaan kaksi kieltä, joiden kautta *sosiaalinen* jäsennettiin ja yhdessä taloudellisen kanssa suhteutettiin politiikkaan ja julkiseen toimintaan (ks. Calhoun 1980). *Luokkia* koskeva kieli alkoi hallita eurooppalaista poliittista keskustelua, *yhteisökielen* sisältö puolestaan alkoi hahmottua sel-laiseksi kuin se tänäänkin mielletään. Sosiologi- sessa tutkimuksessa molemmat kielet ovat olleet hyvin tärkeitä ja sekä yhteisöjen rakentuminen että niiden sisäiset ja ulkoiset konfliktit ovat olleet keskeisiä tutkimuskohteita. Yhteisökieli on kiinnostanut ennen muuta maaseutusosiologeja. Maantieteilijät puolestaan näyttävät varsin suoraan viivaisesti omaksuneen vain yhteisökielen ja tästä syystä yhteisöjä kokonaisvaltaisesti ja kriit- tisesti lähestyvä maantieteellinen yhteiskuntatut- kimus onkin suhteellisen uusi ilmiö, ts. voidaan väittää sen olevan 1970-luvun tuote (vrt. Soja 1989).

Mutta mikä *yhteisö* on? Kysymykseen tuskin on olemassa yksiselitteistä vastausta — kuten ei maantieteilijöidenkään ikuisuuskytymykseen, mikä 'alue' on. Monet tutkijat vaativatkin käsitteen operationalisointia (esim. Freilich 1963). Yhteisökäsitteen keskeinen ongelma on Simpsonin (1965) mukaan siinä, että käsitteen alkuperä on pikemminkin kansanomainen kuin tieteellinen. Sosiologeilla on tullut tavaksi viitata Hille- ryn (1955) klassiseen kirjoitukseen, jossa tämä yritti luokitella löytämänsä 94 yhteisön määritel- mää.

Yhteisökäsitettä on käytetty viittaamaan tiet- tyllä maantieteellisellä alueella ilmeneviin *sosiaa- lisiin suhteisiin* (interaktio-komponentti) ja toi- saalta on korostettu *yhteenkuuluvuutta* ryhmään, jonka yhteisön sanotaan käsittävän (identifikaatio-komponentti). Staceyn (1969: 135) mukaan voidaan määritelmällisesti erottaa toisistaan tut- kijat, jotka korostavat yhteisökäsitettä maantie- teellisesti rajatussa mielessä ja tutkijat, jotka käyttävät käsitettä viittaamaan yhteisöllisyyden tunteeseen. Tosiasiassa kokemuksellinen dimen- sio ei ole irrallinen rakenteellisesta. Kuten Cal- houn (1980: 109) huomauttaa, 'sense of belong- ing', yhteenkuuluvuuden tunne, perustuu usein melko suoraan sosiaalisiin suhteisiin ja käytän- töihin, joiden kautta tietty toimija kuuluu fakti- sestisesti yhteisöön. Yhteisöllisyyden interaktiokom- ponentin katsotaan yleensä olevan ilmausta *funk- tionaalisesta* l. toiminnallisesta integraatiosta, identifikaatio-komponentin puolestaan *moraalin* perustalle rakentuvasta integraatiosta (Drabick 1965). Identifikaatio-komponentti sisältää siis so-

siaalisessa toiminnassa rakentuvat, sisäistyvät, kontrolloitavat ja uusinnettavat yhteisön eettiset käsitykset, arvostukset ja normit. Edellisen perusteella voimia poimia sosiologisen yhteisötutkimuksen keskeiset elementit eli sijainnin ('alueen'), sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteiset siteet (Bernard 1973: 3, Lehtonen 1990). Nämä ulottuvuudet ovat historiallisesti ehdollisia, ts. jonkin menettäessä merkitystään toiset saattavat pysyä ennallaan tai jopa vahvistua erilaisen institutionaalisten käytäntöjen seurauksena (vrt. Hunter 1975).

Palatkaamme takaisin edellä luonnehdittuun Vidalaisen maantieteen lähtökohtaan eli perinteiseen maaseutumaiseen elämänmuotoon romantisoivasti suhtautuneeseen lähtökohtaan, jonka Vidal nosti esiin, samalla kun hän näki ympärillään yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset. Maantieteen sosiaalinen funktio tieteenä on alusta alkaen perustunut sen sosiaalista integraatiota edistävään perustehtävään, ts. spatiaalisen todellisuuden horisontaalisen rakenteen transformoimiseen vertikaaliseksi representaatioiksi (Paasi 1991d). Tätä kautta territoriaalisuuden idea alueellisuuden periaatteen kautta tulee kanonisoituksi tieteenalamme filosofis-metodologiseksi yleisperiaatteenksi. Tätä ajatusmallia edusti Vidalin harmoninen näkemys yhteisöistä. Sitä ovat edustaneet monet aluemaantieteen näkökulmat, joissa 'yhteisön' idea on ollut ikäänkuin sisäänkirjoitettuna (Paasi 1991e). Sitä on paljolti edustanut myös maantieteellinen maaseutututkimus, jossa kohteet (kylät) on usein nähty homogeenisina ja harmonisina. Sosiologisessa tutkimusperinteessä sosiaalinen on ymmärretty moniulotteisemmin ja kaikkiin yhteisöihin väistämättä liittyvä konflikti-näkökulma on yleensä tiedostettu. Maantieteellisissä tutkimuksissa on edelleen kiinnitetty paljon huomiota (kylä)yhteisöjen funktionaaliseen integraatioon ja toimijoiden interaktioon. Identifikaatiokomponentin moraaliaspektiin ja arvosidonnaisuuteen ei sen sijaan ole kiinnitetty juurikaan huomiota vaan ne on otettu usein annettuna. Tähän on olemassa kaksi taustaa, jotka eivät tosin ole mitenkään suoraviivaisia.

Yhtäältä tämä on loogisesti ymmärrettävissä maantieteellisen ajattelun perinteisen sosiaalisen integraation edistämiseen tähtäävän taustan kautta. Moraalisen integraation itsestään selväksi perustaksi on tutkimuksessa muodostunut tilanne, jota voidaan luonnehtia klassisen sosiologian (Tönniesin) käsitteillä *Gemeinschaft/Gesellschaft*. Vaikka itse käsitteitä ei olekaan välttämättä käytetty, käsitteiden kuvaamaa asiointilaa on tulkittu siten, että edellinen liittyisi maaseutuun

ja jälkimmäinen kaupunkiin. Siis maantieteilijöiden *retoriikassa* ja toiminnassa maaseutu on edustanut yhteisöllisyyttä sen ideaalisessa muodossaan ja kaupunki sen kylmää, persoonatonta ja fragmentoitunutta vastakohtaa, jossa ristiiridat kärjistyvät. Tämä lienee myös arkitietoisuuteen rakentunut mielikuva edellisten suhteesta [tällä ajattelulla on kyllä laajemmatkin kannatuspiirit, kuten Pahl (1966) osoittaa]. Intellektuaalisia haasteita myös maantieteelliselle tutkimukselle asettaa Newbyn (1979) huomautus, jonka mukaan perinteisissä kylissä asukkaat muodostivat 'yhteisön', koska heidän oli pakko: monenlaiset tekijät (köyhyys, lainsäädäntö) sitoivat ihmisiä paikoilleen siten, että ihmisten välinen yhteistyö oli välttämättömyys.

Toinen tausta moraalisen integraation sivuuttamiseen tutkimuksessa seuraa maantieteen metodologisesta perinnöstä. Maantieteelle luonteenomainen naturalistinen ja empiristinen ote on ilmennyt siinä, että yksilöitä ja ryhmiä on behaviorismin hengessä tutkittu luonnonoloiden tapaan. Tämä näkökulma toimii ilmeisen hyvin funktionaalisen integraation analyysissä. Näin lukuisat kylätutkimusraportit ovatkin pullollaan survey-pohjaisia erittelyjä kylien asukkaiden keskenäisistä kontakteista, postissa, kaupassa tai kuntakeskuksessa käynneistä: siis 'yhteisön' toiminnallisia rajauksia. Tämä näkökulma ei kuitenkaan riitä moraalisen integraation tutkimuksessa vaan siinä vaaditaan huomattavasti sensitiivisempää otetta ja vahvaa teoreettista perustaa, jossa yhteisön luonnetta käsitteellistetään. Tämä on välttämätöntä erityisesti silloin jos yhteisöä ei tulkita mekanistisesti yksilöiden summaksi vaan pikemminkin ryhmän jäsenten roolien synteetiksi (vrt. Znaniecki 1939, Haga & Folse 1971). Tällöin on tärkeää tietää, millaisia arvoja, normeja ja ideologioita yhteisössä vallitsee, millaisista sosiaalisista käytännöistä ne juontavat juurensa ja millä tavoin ne uusintuvat, missä määrin yhteisö on erilaistunut edellisten seikkojen osalta mm. sukupuolen, sosiaalisten kerrostumien ja eri sukupolvien suhteen. Tässä mielessä onkin tärkeää tunnistaa, että yhteisön ideaali on, kuten Kamenka (1982) huomauttaa, teoreettisesti ja historiallisesti latautunut ideologinen kategoria.

Nykyajan ahdistavan kiireisessä ja tyhjien mielikuvien täyttämässä ilmapiirissä on helppo ajautua menneisyyden romantisointiin — tämä ei ole aina edes tietoisista. Esimerkiksi yhteisötutkimukseen keskeisesti liittyvä identiteetti-käsite, joka rakentuu usein traditioille ja menneisyyden varaan, pitää sisällään vahvan positiivisen latauksen. Kuitenkin yhteisöjen identiteetistä puhut-

taessa on oleellista erottaa *faktuaalinen* ja *ideaalinen* yhteisöllisyys toisistaan (Paasi 1986a). Faktuaalinen yhteisöllisyys viittaa toimija-keskeisesti rakentuviin yhteisöllisiin käytäntöihin (esim. yhdistystoiminta), joilla usein on alueellinen ulottuvuutensa. Ideaalinen yhteisöllisyys taas viittaa 'kirjoitettuun' identiteettiin, yhteisöllisyyden kuviin (representaatioihin), joita tietyt aktorit (yksilöt tai organisaatiot) pyrkivät rakentamaan tietyn alueen asukkaille ja/tai ulkopuolisille (yhteisöjohtajien tyypeistä ks. Freeman et al. 1963). Tämä 'identiteetit' pyritään kiinnittämään asukkaisiin ulkoapäin — halusivat asukkaat sitä tai eivät (vrt. Habermas 1979). Kotimaisia esimerkkejä edellisestä ovat pyrkimykset rakentaa tai muuttaa maakunnallisia/kuntakohtaisia imagoja, siis tuottaa käytännössä uusia mielikuvia luonnon ja kulttuurin alueellisten piirteiden pohjalta niitä selektiivisesti hyödyntäen.

Yhteisön ja lokaliteetin käsitteellistämiseen liittyviä ongelmia

Edelliset ongelmat ovat ilmenneet vaikeuksina löytää konkreettista sisältöä yhteisö- ja lokaliteetti-käsitteille (vrt. Paasi 1988, 1991a, 1991b). Kuten Calhoun (1978) osuvasti huomauttaa, esitettyjen määritelmien määrä sinänsä ei välttämättä merkitse teorian selkiytymistä — usein lienee päinvastoin. Sekä lokaliteetti- että yhteisökonseptien keskeisiä ongelmia ovat olleet 1) historiallisen ulottuvuuden laiminlyönti, 2) sosiaalisten ryhmien (tai yhteisöjen) ideaalisen/todellisen luonteen hämärtyminen sekä 3) 'maantieteellisuuden' moniulotteisuuden sivuuttaminen. Seuraavassa tarkastellaan kutakin hyvin tiiviisti (ks. tarkemmin Paasi 1988, 1991a).

On tärkeää erottaa erilaisia historiallisuuden tasoja yhteisön kehityksessä. Globaalinen historia on tärkeä mutta sitä konkreettisempi lienee yhteiskuntauudostuman taso, jossa rakennetaan yhteiskunnalliset edellytykset, ts. erilaiset institutionaaliset käytännöt (hallinto, talous, politiikka), jotka ovat keskeisiä alueellisessa transformaatioissa. Nämä käytännöt 'paikallistuvat' ja 'alueellistuvat', niiden kautta yksilöhistoriat kiinnittyvät yhteiskunnan historiaan ja päinvastoin. Historia ei siis viittaa vain menneisyyteen vaan aluejärjestelmän, lokaliteettien ja yhteisöjen jatkuvaan 'tulemiseen'.

Yhteisöt palautetaan tutkimuksessa usein sosiaaliseen interaktioon, joka tapahtuu jossakin paikassa tai yleensä vain tapahtuu. Yhteisöjen rakentuminen ei kuitenkaan ole vain paikallinen ilmiö vaan nykyisin yhä enemmän ilmaus ei-pai-

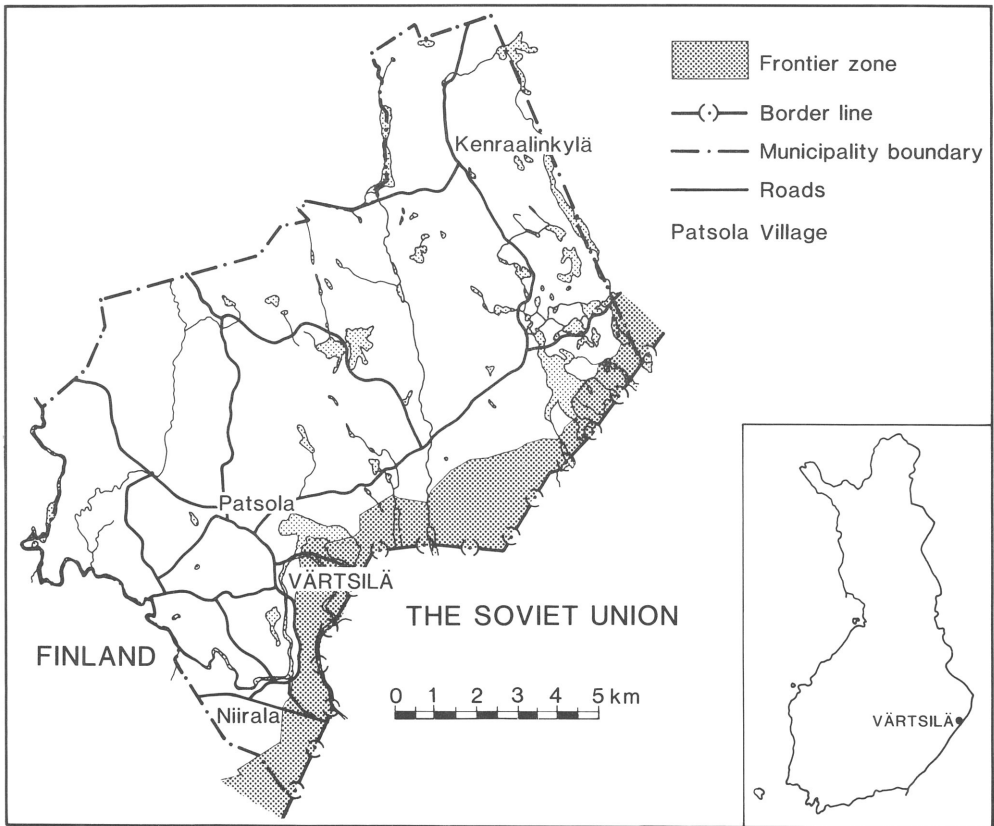
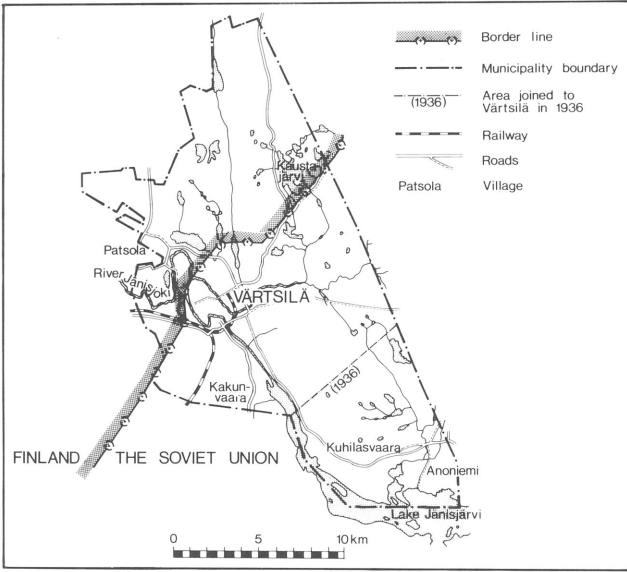
kallisista sosiaalisista käytännöistä ja valtasuh-teista, jotka ilmenevät taloudellisissa, poliittisissa ja kulttuurisissa toiminnoissa. Näillä voi olla paljon pidempi historiallinen kesto kuin yksilöiden elämänhistorialla. Yksilöiden päivittäisten elinympäristöjen sosiaalinen luonne poikkeaa oleellisesti laajempien 'yhteisöjen', esim. hallinnollisten alueyksiköiden, kulttuurialueiden tai sosiaalisen yhteenkuuluvuuden/identiteetin perustalta nousevien 'sense of belonging' -yhteisöjen vastaavasta. Tällöin jako ideaalisten ja faktuaalisten yhteisöjen välillä korostuu. Tutkimuksessa ei täten voida ottaa annettuna alueyhteisöjen 'yhteisöllistä' luonnetta vaan on pyrittävä käsitteellistämään konkreettisia kohteita erilaisilla abstraktiotasoilla.

Sosiologisessa kirjallisuudessa on tunnistettu yhdeksi yhteisön perusulottuvuudeksi 'maantieteellisyys' tai 'tilallisuus', mikä on ilmennyt sellaisissa ilmauksissa kuin 'lokaliteetti' (varhaisia esimerkkejä mm. Sutton & Kolaja 1960, Wilkinson 1970, uudemmassa 1980-luvun keskustelusta ks. esim. Newby 1986), 'maantieteellinen alue' (esim. Hillery 1955), 'territoriaalinen systeemi' (esim. Reiss 1959), 'maantieteellinen sijainti' (esim. Hillery 1963, vrt. Murdoch & Sutton 1974). On selvää, että 'maantieteellisyttä' ei voida redusoida tiettyihin staattisiin alueyksiköihin tai sijainteihin. Sekä spatiaalisen rakenteen eri tasoja (esim. paikallinen, alueellinen, kansallinen, globaalinen) että historian tasoja tulee siis pyrkiä teoretisoimaan ja analysoimaan tutkimuksissa, joissa kohteena on yhteisöjen rakentuminen ja transformaatio.

Metodista pohdintaa: esimerkkinä Värtsilä-tutkimus

Seuraavaksi pohditaan yhteisön ideaa ja merkityksiä konkreettisesti Suomen ja Neuvostoliiton rajalla sijaitsevan Värtsilän kunnan ja siellä ennen II maailmansotaa sijainneen tehdasyhteisön tapauksessa (kuva 1). Tarkastelussa pyritään tulkitsemaan ja ymmärtävään otteeseen. Tavoitteena on kuvata tutkimusprosessin vähittäistä kypsymistä. Kaikissa tutkimuksissa on ongelmia, joita harvoin saa lukea raporteista. Viime mainittujen perusteella tutkimusenteko onkin perin yksinkertaista. Seuraavassa yritetään kuitenkin dokumentoida myös tutkimuksen kuluessa esiinousseita ongelmia, jotka ovat pakottaneet vaihtamaan tutkimusstrategiaa ja tarkistamaan metodisia periaatteita ja tavoitteita. Esitys pyrkii valaisemaan myös sitä, miten yhteisön idea on syventynyt tutkimuksen kuluessa.

Kuva 1. Värtsilän kunnan sijainti, suhde vuoden 1940 rajalinjaan (yläkuva) ja kunnan nykyiset rajat (alakuva).
 Fig. 1. The location of Värtsilä commune, its relation to the borderline established in the year 1940 (above) and the present boundaries of the commune (below).

Hankkeen tausta ja kohde

Värtsilä-tutkimus alkoi keväällä 1987 ja sen perusajatuksena oli testata väitöskirjassani kehitellyn alueiden *institutionalisointusteorian* toimivuutta paikallistasolla, pienehkössä yhteisössä. Jos ajatellaan tietyn yhteisön syntyä sen kehittymisen tai institutionalisoinnin näkökulmasta (Paasi 1986a, 1991a), voidaan erottaa samaan tapaan kuin alueiden synnystä ylipäätään useita vaiheita. Keskeisimmät vaiheet ovat alueyhteisön 1) *territoriaalinen rajautuminen*, jossa alueellisen kokonaisuuden rajat vakiintuvat, 2) *symbolinen hahmottuminen*, jossa aluetta luonnehtiva symbolijärjestelmä (esim. alueen nimi) rakentuu, 3) *institutionaalinen hahmottuminen*, jossa aluetta tuottavat ja uusintavat institutionaaliset käytännöt (talous, hallinto, politiikka, kulttuuri) vakiintuvat ja lopulta 4) *vakiintuminen* aluejärjestelmässä, kunnes alueellisen järjestelmän jatkuvan muutoksen myötä kyseinen alueyhteisö lopulta ehkä kokonaan katoaa.

Värtsilän kehitys on hyvä esimerkki siitä, miten useilla aluejärjestelmän tasoilla tapahtuvat sosiaaliset prosessit ilmenevät siinä, miten tietty yhdyskunta asettuu osaksi aluejärjestelmän jatkuvaa muutosta. Tehdas yhdyskunnan synty 1800-luvun puolivälissä on myös hyvä esimerkki ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta, jonka fyysisenä perustana oli luonnon alueellinen erilaistuminen. Itä-Suomen humuspitoiset ja hiekkapohjaiset vesistöt ovat mahdollistaneet teollisen toiminnan raaka-aineen eli järvimalmin kerrostumisen vesistöihin. Lukuisat vesireitit puolestaan tarjosivat mahdollisuuden liikenneyhteyksien järjestämiseen. Nousevan teollisuuskapitalismin myötä syntyivät keskeiset yhteiskunnalliset edellytykset: lainsäädännön muutoksin tuettiin rautateollisuuden syntyä, infrastruktuuria ja mahdollistettiin työvoiman alueellinen ja sosiaalinen liikkuvuus. Tämä merkitsi rautateollisuusyhdyskuntien nopeaa yleistymistä sisä-Suomessa. Useat tällöin perustetut tehtaat lakkautettiin kuitenkin jo vuosisadan vaihteeseen mennessä kannattamattomina. Krimin sota tarjosi 1800-luvun puolivälissä tärkeän kansainvälisen taustan raudankäytölle. Mm. näiden fyysisten ja sosiaalisten edellytysten vallitessa *N. L. Arppe* sai luvan aloittaa Värtsilässä raudanjalostuksen (ks. Paasi 1989b).

Tehdas yhteisö kehittyi nopeasti. Toiseen maailmansotaan mennessä vuonna 1920 itsenäiseksi kunnaksi tullut Värtsilä muodostui yli 6000 asukkaan yhdyskunnaksi, jossa Suomen suurin raudatehdas tarjosi yli 1000 työpaikkaa monipuolisen jalostustoiminnan parissa. II maailmansodan

jälkeen 2/3:aa kunnan alueesta luovutettiin Neuvostoliitolle, niiden mukana myös kaikki teollisuuslaitokset. Yhteisön synnyttänyt teollinen aktiviteetti ja pääomat siirtyivät tämän jälkeen muualle. Värtsilä-yhtymästä tuli maailmanlaajuinen konserni mutta Värtsilän kunnalle tuli taantumisen aika. Kunnan väkiluku romahti runsaaseen kahteen tuhanteen ja nyt asukkaita on alle 900. Kuntaliitoksen uhka on leijunut sen yllä jo vuosikymmenien ajan -näin kunta ehkä tulevaisuudessa katoaa alueellisen transformaation myötä. Tänä päivänä kunnassa asetetaan kuitenkin suuria toiveita perestroikan myötä avautuneeseen itärajaan ja sen myötä yleistyvään turismin elvyttäviin vaikutuksiin. Samanaikaisesti entisille tehdasyhteisön asukkaille puolen vuosisadan ajan utopialta tuntunut unelma on tullut mahdolliseksi: päästä käymään entisellä kotiseudulla.

Tutkimuksen ongelmista

Aiemmassa neljään maakuntaan kohdistuneessa alueiden institutionalisoinnin tutkimuksessa alueidentiteetin rakentamista ja rakentumista tutkittiin monipuolisten aineistojen avulla mutta tutkimus jäi pinnalliseksi koetun yhteisöllisen ulottuvuuden osalta. Tämä johtui ennen muuta käytetystä metodista eli postikyselystä, jonka käyttöön päädyttiin, koska satunnaisotoksella valittujen 2600 henkilön haastattelu neljässä eri maakunnassa ei ollut mahdollista sen enempää taloudellisesti kuin työekonomisesti (Paasi 1986b). Kyselytutkimusten suurin ongelma ei tietysti ole kumpikaan edellisistä teknisistä ongelmista, joihin tutkimuksissa kylläkin usein vedotaan. Suurin ongelma lienee se, että kyselyn kautta saadaan vastauksia (tai vastaajien reaktioita) pikemminkin siihen, mitä *tutkija* ajattelee kuin siihen miten elävä elämä moninaisine ilmiöineen jäsentyy kokeville ja toimiville subjekteille *kontekstuaalisesti*. Kontekstuaalisuus ei viittaa tässä pelkästään paikallisiin merkitysten muodostamisen konteksteihin vaan myös rakenteellisiin tekijöihin ja mekanismeihin, jotka ovat oleellisia merkitysten muodostamisen kannalta.

Institutionalisointusteorian sisältämä yhteisön idean käsitteellinen jäsenitys olisi mahdollistanut perusteellisemmankin konkreettisen tarkastelun (Paasi 1986a). Olihan siinä jäsenetty, maantieteen termein, alueen ja paikan suhdetta juuri kollektiivisen ja yksilöllisen toisiinsa suhteuttamisen kautta. Tavoitteena oli jäsentää *kulttuurisen taso*a, jossa alue ja paikka kohtaavat sekä etsiä käsitteellisiä välineitä, jotka mahdollistaisivat empiirisen tutkimuksen. Kulttuuri, sa-

moin kuin historia, oli aiempien 'uuden alue-maantieteen' alueteorioiden yhteydessä jäänyt vähäiselle huomiolle (esim. Thrift 1983, Pred 1984). Juuri yksilöiden elämänhistorian perustalta jäsentyvän paikan ja erilaisten kollektiivisten käytäntöjen perustalta rakentuvan alueen 'kohtaamispaikka' oli tärkeä ja tätä institutionalisointusteoriassa oli yritetty jäsentää. Opinnäytteenä tehdyssä neljän maakunnan tutkimuksessa ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta vuosia kestäville metodisille kokeiluille ja pohdiskeluille.

Värtsilä-tutkimukselle tuli tutkimusongelmien käsitteellistämisen myötä myös uudentyyppisiä päämääriä, jotka asettuvat poliittisen maantieteen kenttään. Värtsilän kunnan aluetta ja II maailmansodan jälkeistä historiaa luonnehtii voimakkaasti sijainti kahden erilaisen yhteiskuntajärjestelmän eli kapitalismin ja sosialismin rajalla ja vielä tutkimushankkeen alkuvaiheessa v. 1987 raja oli hyvin suljettu — siis mainio esimerkki poliittisen maantieteen perinteessä esillä olleesta *ideologisesta rajasta* (vrt. Paasi 1991c). Värtsilän sosiaalisen järjestelmän yksi hallitseva piirre on myös rajavyöhyke, joka asettaa rajoituksia vyöhykkeellä ja sen ulkopuolella asuvien ihmisten sosiaaliselle kanssakäymiselle. Myös tämä jännite haluttiin saada mukaan tutkimusasetelmaan.

Tutkimuksen keskeiseksi lähtökohdaksi muodostui toimijoiden roolin hahmottaminen alueiden institutionalisointusteorian viitekehityksessä — siis ongelma, joka maakuntatutkimuksessa jäi varsin pinnallisen tarkastelun varaan. Seuraavassa keskitytäänkin juuri tähän kysymykseen. Värtsilän alueen territoriaalista, symbolista ja institutionaalista rajautumista on alustavasti tarkasteltu toisaalla (Paasi 1989b). Metodisesti toimijoiden roolin hahmottaminen merkitsi käytännössä haastattelumenetelmän eri varianttien soveltamista ja metodista kehittelyä. Paikkautuvuuden tarkastelu siinä merkityksessä kuin se institutionalisointusteoriassa on ymmärretty merkitsee ihmisten elämismaailman ja arkielämän merkitysten analyysia ja havainnointia. Alueiden institutionalisointuminen puolestaan on ilmausta erilaisista pitkäkestoisista kollektiivisista käytännöistä (esim. talous, politiikka, hallinto), joita luodaan, uusinnetaan ja joille annetaan merkityksiä juuri jokapäiväisessä elämässä. Paikka muodostuu siis arkielämän rutiineissa ja alue realisoituu pitkäkestoisina sosiaalisina käytäntöinä, jotka toimijat useimmiten hahmottavat rutiininomaisesti, Giddensin (1984) käsitettä käyttäen, *praktisen tietoisuuden* puitteissa.

Edellinen lähtökohta merkitsee, että Värtsilän, niinkuin ylipäätään vastaavien tehdasyhteisöjen kehitystä ei voida ymmärtää pelkästään alueyhy-

teisöstä tai siellä asuneista/asuvista toimijoista itsestään käsin. Teollisten yhteisöjen tutkimuksessa törmätään konkreettisesti kahden keskeisen tutkimusperspektiivin eli rakenteellisen ja individualistisen näkökulman eroihin (vrt. Koskinen 1987). Nämä liittyvät tietysti myös maantieteellisen yhteisötutkimuksen peruspremissihin, joista kriittisen ja humanistisen maantieteen edustajat ovat tyypillisesti lähteneet liikkeelle. Kysymys kuuluu, tulisiko tutkimuksessa pyrkiä tulkitsemaan yleisiä rakenteellisia, ts. taloudellisia, hallinnollisia ja poliittisia — siis sosiaalisia — prosesseja, jotka vaikuttavat alueellisen järjestelmän transformaatioon ja yksittäisten toimijoiden tietoisuuteen vai saako tutkija yhteisön luonteen selville pelkästään yksilöiden ajatuksia ja tietoisuutta tutkimalla? Tutkimuksen näkökulm/an/ien valinta tuottaa tutkimuksen lopputuloksena epäilemättä hyvin erilaista ymmärrystä tarkasteltavasta asiasta. Oheinen lainaus erään Värtsilän tehtaassa työskennelleen henkilön elämäntakirjoituksesta tiivistää osuvasti edellä sanotun:

»Menin tehtaan konttoriin 29 p:nä lokakuuta 1922 kysymään työtä. Sain heti lupauksen tulla seuraavana aamuna klo 6 oppiin manufaktuuriin tehtaassa vannerautavalssausosastoon. Niin alkoi elämässäni kokonaan uusi vaihe. Olin löytänyt sijani yhteiskunnassa — jota en silloin vielä tiennyt — olin vaan astunut sisälle uusiin oloihin, uuteen ympäristöön, koneitten pariin, teollisuuden palvelukseen... Nyt oli edessäni uusi ala. Koneesta tuli työtoverini. Sen musiikki oli nyt käskevä ja kehoittava mutta se oli tekevä puolestani kunhan oppisin sitä ymmärtämään ja sopeutumaan sen työtoveriksi... Mielestäni ei kestänyt kauan, kuin jo aloin ymmärtää konetta, uutta työtoveriani, joka työskenteli puolestani eikä se katsonut minua kieroön. Olen sanonut, että olin tottunut kovaan työhön, kilvoitteluun työn kanssa ansaitakseni enemmän... Ins. Enbom'in sanat ovatkin syöpyneet lähtemättömästi mieleeni: 'olemme kaikki ikäänkuin saman perheen jäseniä, koneet ovat työssämme välikappale, joka palvelee ihmistä. Jos koneesta työntekijän avulla voidaan saada parempia tuloksia, on se meidän kaikkien yhteinen etu. Koneen ja työntekijän yhteistuloksena saatu korkeampi työsaavutus tuottaa paremman tuloksen työnantajalle, joka omistaa koneet. Se tuottaa myös paremman tuloksen myös työntekijälle korkeampana ansiona — se pitää myös paikkansa'».

Aivan ilmeisesti tulkinta, jonka humanistisen ja kriittisen maantieteen edustaja siitä tekisi, poikkeaisi huomattavasti toisistaan. Humanisti etsisi ehkä kokemuksen rakenteista yksilöllisiä ja intersubjektiviisiä piirteitä ja pohtisi työn mer-

kitystä yksilöiden elämäntoimintojen kokonaisuuden kannalta. Kriittisen maantieteen edusta ja korostaisi ehkä erilaisia rakenteellisia ja ideologiaa piirteitä lähtien liikkeelle protestanttisesta työetiikasta ja koneiden merkityksestä työajan ja -rytmin kontrolliin, jolla edesautetaan pääomien kasautumista.

Molempia, ts. sekä rakenteellista että individualistista näkökulmaa tarvitaan yhteisötutkimuksessa, jotta tulkinnoissa ei sorruttaisi karkeisiin yksipuoluisuuksiin. On kuitenkin selvää, että rakenteellisia tekijöitä ei pidä palauttaa pelkäämään talouden sfääriin, vaikka se epäilemättä onkin keskeinen (teollisuus)yhteisöjen muodostumisessa. Värttilänkään syntyä ja kehitystä ei siis voida asiaa trivialisoida palauttaa sen enempää Arppen persoonallisuuteen kuin talouden rautaisiin lakeihin.

Koska hankkeen yhtenä tavoitteena oli tutkia toimijoiden roolia alueellisen järjestelmän transformaatioissa, looginen lähtökohta oli, että metodisia vaikutteita oli otettava ns. *suullisen historian* (oral history) tutkimusperinteestä (esim. Thompson 1978, Henige 1982) sekä *elämäkertatutkimuksesta* (esim. Roos 1987). Ajatuksena on, että edellisten tarjoamat näkökulmat mahdollistavat toimijoiden asettamisen aiemmin hahmotettuun käsitteelliseen kehykseen: toimijoiksi, joiden toiminnan kautta sosio-spatiaalinen rakenne tuotetaan ja uusinnetaan, ja joiden toiminnan kautta rakenteen transformaatio tapahtuu. Koska päämääränä ei kuitenkaan ole toimijoiden elämänhistorioiden konstruointi esim. elämäkertatutkimuksen tapaan vaan pikemminkin heidän sosio-spatiaalisen kokemuksensa asettaminen yleisten yhteiskunnallisten prosessien generoimaan alueelliseen muutokseen, edelliset metodiset lähtökohdat eivät voineet muodostua tutkimuksessa määrääviksi. Lähtökohtana oli myös se, että näin saatava aineisto oli vain yksi monien muiden joukossa, joskin tulkintojen kannalta tärkeä. Peilasihan se yhteisön 'kollektiivista muistia'.

Tämän rinnalla hankittiin myös muita kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia aineistoja. Värttilän elämään liittyviä tietoja on koottu erilaisista arkistoista (mm. kirkonkirjat, nimismiehen arkistot), dokumenteista (mm. erilaiset tutkimukset, sanomalehdet, populaarikirjallisuus) ja tilastoista (mm. väestötilastot, teollisuustilastot) avulla. Näiden lisäksi tutkimukseen saatiin vanhojen värttiläläisten elämäkerrallisia kirjoituksia. Elämäkerta-aineistoja on maantieteellisessä tutkimuksessa käytetty toistaiseksi vähän, lähinnä kohteena ovat olleet maantieteilijöiden omat biografiat (ks. Eyles 1988: 10). Kunkin aineiston

käytöllä on sama motiivi: niiden avulla pyritään kartoittamaan mm. tehdasyhteisön historiaa ja nykypäivää, väestön liikkuvuutta ja rekrytoitumista, teollisen aktiviteetin vaihtelua ennen muuta yhteisön synnyn alkuvaiheessa, yhteisön normittomuutta (alkoholinkäyttö, prostituutio), jne.

Kokonaisuutena ottaen näiden aineistojen ja tutkimuskohteen käsitteellistämisen avulla on pyritty yhdistämään *rakenteellista* ja ns. *interpretatiivista* näkökulmaa (tässä voisi viitata myös ekstensiivinen/intensiivinen -jakoon, vrt. Sayer 1984). Ensiksi mainitun näkökulman tavoitteena on hahmottaa ja analysoida sellaisia rakenteellisia *historiallisia* seikkoja, joilla näyttää olleen merkitystä tutkimuskohteen institutionalisoitumisen kannalta. Interpretatiivinen maantiede, kuten Eyles (1988) toteaa, puolestaan pyrkii ymmärtämään ja tulkitsemaan sosiaalista todellisuutta niiden tulkintojen ja merkitysten kautta, joita yksilöt ja ryhmät konstruoivat. Näin se lähestyy paikallisuuden merkitystä painottavaa näkökulmaa, jota mm. etnografian piirissä on korostettu (esim. Geertz 1983). Rakenteellinen ja interpretatiivinen näkökulma tekevät yhdessä mahdolliseksi laajemmat johtopäätökset kuin pieni mutta intensiivinen paikallisaineisto. Historiallinen ote korostuu tutkimuksessa siitä syystä, että alueen/alueyhteisön institutionalisoituminen on jatkuvaa 'tulemista', jonka tapahtuu yksilöiden henkilöhistorian kautta. Tutkimuksessa ei siis kuvitella voitavan konstruoida tyhjentävästi Värttilässä vallinnutta/vallitsevaa yhteisöä. Tavoitteena on pyrkiä löytämään niitä oleellisia rakenteellisia seikkoja ja merkityskenttiä, jotka ovat olleet sen konstituutiolle luonteellisia. Kohde ei siis voi esittäytyä tutkijalle kokonaisuudessaan tässä ja nyt, vaan se on tavoitettavissa ainoastaan historiallisen, käsitteellisen ja konkreettisen tutkimuksen vuorovaikutuksen kautta.

Yhteisöllisyyden hahmottuminen

Seuraavassa keskitytään yhteen tutkimuksen osateeman ja tarkastellaan lyhyesti yhteisöllisyyden idean hahmottumista tutkimuksen kuluessa. Pyrkimyksenä oli aluksi tarkastella 1) asukkaiden identifioitumista Värttilään ja sen muodostamaan hallinnollisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin käytäntöihin perustuvaan *ideaaliyhteisöön* ja 2) sosiaalisten kontaktien perustalta rajautuvia toiminnallisia yhteisöjä (huomautettakoon vielä, että yhteisöllisyys ei siis ollut mikään itsestään selvä lähtökohtapremissi tutkimuksessa!). Tavoitteena oli löytää Värttilässä syntyneitä asukkaita, joilla oli mahdollisimman pitkä *kokemushorisontti*. Vuoden 1987 kesällä haastateltiinkin 27

pääosin ennen II maailmansotaa syntynyttä asukasta. Rajavyöhykkeellä haastateltiin kuitenkin kaikki tavoitetut taloudet (N = 13), joten mukaan tuli myös sodan jälkeen syntyneitä henkilöitä. Vyöhykkeen ulkopuolisten haastattelussa sovellettiin Elämäntavan muutos -projektista tuttua *lumipallomenetelmää* (esim. Kortteinen 1982). Siinä keritään kunkin haasteltavan sosiaalisia verkostoja kunnes katsotaan, että uudet haastatellut eivät enää tuo esiin teorianmuodostuksen kannalta oleellista informaatiota. Värtsilässä haastateltaviksi etsittiin ensivaiheessa henkilöitä, joiden alueen asukkaat *tiesivät* olevan perillä alueen historiasta. Yleensä tieto avaininformanteista piti paikkansa. Vain muutama muiden asukkaiden 'tietäjäksi' tunnistama henkilö ei suostunut tai kyennyt korkean iän tai muun syyn johdosta kommunikoimaan.

Haastattelujen perustana oli teemoittain strukturoitu lomake. Kiinnostuksen kohteena olivat haastateltavien sosiaaliset kontaktit ja identifioituminen kuntaan ja kotikylään, Värtsilän asettuminen osaksi vastaajien elämänsäkaaren 'aika-maantiedettä', asukkaiden suhde alueen historiaan ja tehdasyhteisöön. Toisena laajempana teemana oli asukkaiden suhde rajaseutuun ja sen historiallisesti rakentuneisiin symbolisiin merkityksiin. Haastattelujen nauhoittaminen mahdollisti suuretkin poikkeamiset haastattelun perusrakenteesta. Tätä kautta saatiin haastattelujen perusrunkoon lisäyksi vastaajien omaan historiaan liittyviä muistoja ja kokemuksia yhteisön tapahtumista — siis sellaisia, joita tavallisessa kyselyssä tai haastattelussa on miltei mahdoton tavoittaa. Usein haastattelutilanne muodostui keskusteleväksi ja siihen osallistui muitakin vastaajan perheenjäseniä, jotka toivat näin esiin lisäinformaatiota. Lopulta osoittautui, että haastattelujen esille tuoma informaatio ei enää viimeisten haastattelujen tapauksessa tuonut oleellisesti uusia seikkoja esiin sen teoreettisen viitekehyksen kannalta, jolla haastatteluja lähdettiin tekemään.

Nauhojen purkamisen ja haastattelupöytäkirjojen alustavan erittelyn jälkeen II maailmansodan huomattiin olevan tärkeä vedenjakaja alueen asukkaiden sosio-spatiaaliosuudessa. Sodan jälkeisten sukupolvien hahmottama sosio-spatiaalinen todellisuus näytti poikkeavan ennen sotaa syntyneiden kokemuksista. Ensin mainituille uusi raja ja 'tynkä-Värtsilä' oli geopoliittinen tosiasia ja vanha Värtsilä tehdasyhteisöineen oli heille vain aiempien sukupolvien *kertomuksia* vailla varsinaista konkreettista sisältöä. Värtsilä oli heille kylän rinnalla miljöötä — tässä ja nyt. Päällimmäisen tärkeää on se, miten elä-

mä sujuu nyt ja tulevaisuudessa. Tältä perustalta tutkimushankkeen teoreettisia periaatteita täsmennettiin. Tämän täsmennyksen ja empiirisen työskentelyn perustalta nousi esille maantieteellisessä ajattelussa hyvin vähän pohdittu *sukupolvi*-käsite (Paasi 1988, 1991a, 1991c). Osoittautui, että samassa paikassa asuvat toimijat itse asiassa asuvat eri maailmoissa, joiden historiallinen konstituutio ja merkitykset poikkeavat oleellisesti toisistaan. Tämän seikan tutkimiseksi kesän 1988 haastattelujen kohteeksi valittiin satunnaisesti 30 Värtsilässä sodan jälkeen syntynyttä asukasta, jotka haastateltiin saman perusrungon mukaan kuin edellisenäkin kesänä haastatellut. Edelleen käytettiin nauhuria haastattelujen dokumentoimisessa.

Ennen sotaa yhteisössä asuneiden kokemuksista on erotettavissa yhteisömuoto, jota voidaan nimittää *utopistiseksi yhteisöksi*. Kuten Porter ja Lukermann (1976: 206) huomauttavat, utopiat nousevat usein juuri sodan tuhka-alueelta. Värtsilässä tämä menetyksen sosio-spatiaalisen kontekstin kaipuun luoma yhteisö perustuu paljolti menneen sosiaalisen elämän ja sosiaalisten suhteiden idealisoinnille (vrt. Kanter 1972: 32—57). Siihen liittyy unelmia ja muistoja vanhasta tehdasyhteisöstä, sen työnäänistä, viikottaisten perjantai-markkinoiden humusta, lukuisista symboleista ja vapaa-ajan aktiviteeteista. Ennen sotaa Värtsilässä asuneiden muistoissa elää yhä entinen Värtsilän tehdasyhteisö. Utopian olemassaoloa on jatkuvasti konkreettisesti rytmittänyt rajan takana toiminnassa oleva tehdas, jonka pillien äänet päivittäin ovat tuoneet muistot mieleen. Vaikka tutkimuksessa ei tätä asiaa ole erikseen selvitettykään, osalle siirtoväestöä on uuden rajan perustamisen myötä syntynyt myös toinen ideaaliyhteisö eli karjalaisuusaatteen tarjoama viiteryhmä, jonka luomiseksi ja ylläpitämiseksi on sodan jälkeen synnytetty useita instituutioita ja organisaatioita. Osalle asukkaista karjalaisuus lienee myös faktista yhteisöllisyyttä seuratoiminnan kautta (vrt. Paasi 1988).

Vuoden 1987 ja 1988 haastattelujen sekä muun aineiston läpikäymisen pohjalta vuoden 1989 haastattelujen kohde täsmentyi edelleen. Uusia kysymyksiä nousi esille. Yhdeksi ongelmaksi nousi mm. se, että vaikka nykyisessä kunnallis-elämässä oli havaittavissa ristiriitoja, sotaa edeltävän ajan tehdasyhteisö esittäytyi haastattelujen perusteella varsin harmonisena ja konfliktittomana. Asian pohdiskelun ja aineiston erittelyn perusteella osoittautui, että tutkimuksessa oli soruttu maantieteilijöiden perinteiseen helmasyntiin, ts. oli omaksuttu käytännössä *yhteisökielen* periaatteet, vaikka alunperin lähdettiin kriit-

tisesti erittelemään yhteisön ideaa. Tämä ilmeni 'kysymyspatterissa', joka oli rakennettu nauhurihaastattelujen perustaksi. Haastattelun perusrungosta ei löytynyt eksplisiittisiä kysymyksiä, joiden avulla olisi ollut mahdollista saada tietoa yhteisössä valinneista mahdollisista ristiriidoista sen enempää työelämän kuin arkielämänkään tasolla. Sen sijaan kysymykset tähtäsivät pääasiassa *oletetun yhteisön ja alueellisen identiteetin* kriittiseen analyysiin. Kuitenkin eräiden haastattelujen perusteella konfliktit selvästikin kuuluivat yhteisön ulottuvuuksiin.

Kesällä 1989 Joensuussa (N = 4) ja kesällä 1991 Värtsilässä asuville (N = 9), ennen sotaa Värtsilän tehtaalla työskennelleille henkilöille tehdyt syvähaastattelut pyrkivätkin erittelemään näitä puolia yhteisöstä. Niiden tavoitteena oli kartoittaa tehdasyhteisön ja erilaisten *osayhteisöjen* roolia Värtsilässä. Haastattelujen kohteeksi esitettiin jälleen avaininformantteja, ts. henkilöitä, joiden tiedettiin työskennelleen tehtaassa ja joilla tiedettiin olevan muistoja. Heidän jäljittämisesään saatiin apua Joensuun Värtsilä-Seuran aktivisteilta. Vuoden 1989 haastatteluissa oli lähtökohtana väljä keskustelurunko, jossa kiinnostuksen kohteena olivat mm. yhteistoiminnan muodot, sukupuolten välinen työnjako, asennoituminen tehtaan johtoon, työntekijöiden sosio-spatiaalinen tausta ja ryhmittyminen, työttömyys ja tehtaan luovutuksen kokeminen. Suoritettujen haastattelujen nauhoilta purettu pöytäkirjat saattoivat olla yli 30 sivua pitkiä (1-väli).

Kesällä 1991 Värtsilässä tehdyissä haastatteluissa teemat täsmentyivät edelleen. Tavoitteeksi tuli selvittää mm. sukupuolten välistä työnjakoa sekä yhteisön sosiaalisessa toiminnassa ilmenneitä kontrollimekanismeja ja valtasuhteita. Haastattelun kohteena olivat vielä elossa olevat henkilöt, jotka olivat työskennelleet tehtaassa — osa heistä oli jo aiemmin haastateltuja. Kysymys oli nyt yhä enemmän vapaamuotoisesta keskustelusta ja keskustelun lomassa tekemistäni tiiviistä muistiinpanoista. Haastattelussa oli mukana yksi uusi kiintoisa lisäjännite: haastatellut tehtaassa ennen sotaa työskennelleet henkilöt olivat juuri saaneet keväällä vierailia entisellä kotiseudullaan ja tehtaassa. Heidän tehtäväkseen tuli luonnehtia vuosikymmeniä kestäneiden utopististen odotusten ja edessä olleen uuden spatiaalisen todellisuuden kohtaamista. Näyttää siltä, että sodan kokeneiden sukupolvien tietoisuuteen rakentuneita utopistisia yhteisöjä ei uusi raja ja tehdasyhteisön menetys kykene poistamaan. Tämä näkemys vahvistui haastatteluissa: Värtsilä, joka vierailijoilla oli vastassa ei ollut sama Värtsilä, joka sodan seurauksena jätettiin ja joka on kul-

tautunut vastaajien muistoihin. Symbolit, joihin oma identifikaatio perustui, puuttuivat nyt kohteesta. Muistojen ja mielikuvien ristiriita todellisuuteen nähden oli niin voimakas, että käynti sai monen mielestä olla viimeinen. Vastaavia näkemyksiä on ollut luettavissa myös muualla rajantakaisessa Karjalassa käyneiden kommentista.

Jo edellinen tutkimusteemojen lyhyt erittely osoittaa, miten vuoden 1989 ja 1991 haastatteluihin siirryttäessä yhteisön idea komplisoitui siitä, mistä alunperin lähdettiin liikkeelle ja miten erilaisia osayhteisöjä ja niiden kontrollimekanismeja nousi tutkijan horisonttiin. Värtsilän yhteisön analyysi syveni historiallisesti kohdistuen nyt tehdasyhteisön analyysiin. Yksi konkreettinen tausta yhteisön idean komplisoitumiselle oli se monien tutkijoiden esittämä ajatus, jonka mukaan tehdasyhteisö ja sen ympäristö muodostavat 'tekstuurin': tehdas ei ole vain työpaikka teollisuuden työnjaossa vaan tekijä, jonka puitteissa myös asukkaiden arkielämän kaikki oleelliset dimensiot, koko reproduktion sfääri organisoituu (Koskinen 1987, Katajamäki 1988). Esimerkiksi Värtsilän tehdasyhteisön tapauksessa osoittautui, että mm. sukupuolten välinen työnjako, palveluiden hankinta, urheilutoiminta ja osin muukin yhdistystoiminta sävyttyivät hienosäätöisesti yhteisön muodostavien sosiaalisten ryhmien suhteiden ja niiden varaan rakentuneen tietoisuuden perustalle. Esimerkiksi vuoden 1918 sodan muistot heijastuivat yhteisön käytännössä monen haastattelun mielestä pitkään. Olihan avoin konflikti ilmennyt Värtsilän tehdasyhteisössä yhtenä ensimmäisistä pohjoiskarjalaisista paikkakunnista. Yhteiskuntaomaatieteen retoriikkaa käyttäen voidaan siis sanoa, että ennen sotaa vallinneessa tehdasyhteisössä 'luokka' ja 'tila' kietoutuivat kompleksisesti toisiinsa ja yhdyskunnan sisäiset osayhteisöt muodostuivat moninaisten kontrollijärjestelmien kautta. Yhteisön kontrolli tapahtui enemmän säätelyn kuin konfliktien kautta: tehtaan työntekijät saivat monia materiaalisia etuja työssäolostaan, asuminen, tietyt elintarvikkeet ym. olivat halvempia kuin muille yhteisön jäsenille (vrt. Koskinen 1987).

Sosiaalisen toiminnan alalla yhdyskunnassa oli myös monia kontrollimekanismeja, jotka ulottuivat tehdasyhteisöstä muuallekin yhteisöön. Kuten Katajamäki (1988:130) kirjoittaa, tehdasyhteisön johtaja ei ole vain johtaja vaan usein myös sosiaali- ja koulutuspolitiikan suunnannäyttävä. Näin voidaan epäilemättä sanoa myös Värtsilän tehtaan johtajista, joiden toimesta yhteisöön vähitellen synnytettiin kansa-, ja keski-koulu, seurakunta kirkkoineen, työläisten asun-

toja, kauppoja, urheiluseuroja, jne. Ennen so-
taa Wärtsilä Yhtymän palveluksessa olleet muis-
tavat tehdasyhteisön viimeisenä johtajana Wil-
helm Wahlforsin, joka nuorena tulokkaana
1920-luvulla nosti konkurssikypsän yrityksen ja-
loilleen ja joka monin tavoin ja systemaattisesti
rakensi yhteisön sisäistä solidaarisuutta. Haas-
tateltavien keskuudessa häntä ei hahmotettukaan
yhteiskunnallisten suhteiden henkilöitymänä —
'vauhti-Ville' muistetaan isähahmona, jota haas-
tatellut työntekijät pelkäsivät ja kunnioittivat.
Sukupolvien merkitys sosiaalisen distinktion kan-
nalta tulee jälleen esille siinä, että nuoremmille
sukupolville Wahlfors on pelkkä kertomus, jor-
ka ei liity heidän kokemusmaailmaansa ja sen pe-
rustana oleviin yhteisöllisyyden muotoihin.

Lopuksi

Kirjoituksessa on etsitty näkökulmia maantie-
teelliseen paikallistason tutkimukseen ja samal-
la pyritty käsitteellistämään yhteisön ideaa siten,
että siitä saataisiin irti uusia ulottuvuuksia myös
empiirisen tutkimuksen perustaksi. Esimerkkinä
on tarkasteltu kirjoittajan Wärtsilässä vuonna
1987 aloittaman hankkeen etenemistä. Edellä on
tiiviisti luonnehdittu haastattelu- ja muiden ai-
neistojen hankintaprosessia ja prosessin muuttu-
mista samaan aikaan kun yhteisön idea tutki-
muksen kuluessa jatkuvasti sai uusia sävyjä. Tar-
kastelu osoittaa, että yhteisön idea on hyvin
kompleksinen ja mahdollistaa (tai itse asiassa
vaatii) jatkuvaa käsitteellistämistä: tyytyminen
traditionaalisiin määritelmiin tai vastaavasti yhti-
söökäsitteen hylkääminen tai mekaaninen kor-
vaaminen esimerkiksi 1980-luvun kuluessa esiin-
nousseella lokaliteetti-käsitteellä eivät juurikaan
vie paikallistasoista tutkimusta eteenpäin. Loka-
liteetin käsitteellistämässä ovat edessä samat on-
gelmat kuin yhteisönkin tapauksessa.

Yhteisöt muodostuvat hierarkisesti 'komplek-
sisuuden jatkumoina' ulottuen kulmakunnan jor-
geistä laajempiin spatiaalisiin skaaloihin (Dewey
1966, Summers ym. 1970). Ne muodostuvat myös
historiallisesti monitasoisesti. Yhdestä ainoasta
'yhteisöstä' on edellä nostettu esille tavallaan
pällekkäisiä historiallisesti kerrostuneita yhteis-
öllisyyden muotoja, jotka tulevat uusinnetuiki-
si eri sukupolvien käytännöissä ja diskursseissa.
Esimerkiksi sodanjälkeen syntyneiden käsitys
Wärtsilän muodostamasta yhteisöstä poikkeaa
oleellisesti siitä, millainen yhteisö on jäsentynyt
siellä ennen sotaa työskenteille asukkaille. Eri-
laisilla sosiaalisilla kerrostumilla on lisäksi erilai-
sia historiallisia yhteisöjä.

Tutkimuksen kannalta ei siten ole liioiteltua sa-
noa, että yhteisöt sijaitsevat pikemminkin kieles-
sä, jolla tutkija kohdettaan käsitteellistää kuin
odottavat empiirisesti havaittavina kohteina löy-
täjäänsä tai kartoittajaansa. Jo tässä kirjoituk-
sessa tehty alustava yhteisöllisyyden muotojen
käsitteellinen ja konkreettinen analyysi osoittaa,
että näillä yhteisöllisyyden muodoilla ei ole vält-
tämättä paljoakaan tekemistä keskenään. Edel-
leen on huomattava, että mikään niistä ei ole pa-
lauttavissa välittömästi esimerkkikohteeseen,
Wärtsilään, sellaisena kuin yhdyskunta tänä päi-
vänä esittäytyy — tältä perustaltahan empirismin
ja naturalismin perustalle rakentuva historianon
tutkimus yhdyskuntaa lähestyi.

Kiitokset

Kiitän Kari Vuorista, Katariina Korhosta ja Arto
Lievosta, jotka ovat hankkeen eri vaiheissa toi-
mineet tutkimusapulaisena. Edelleen kiitokset
haastatelluille ja ennen muuta henkilöille, jotka
ovat antaneet käyttööni erilaisia dokumentteja.

KIRJALLISUUS

- Bauman, Z (1988) Sociology and postmodernism, *The Sociological Review* 36: 790—813.
Bell, C & H.Newby (1971) *Community Studies. An Introduction to the Sociology of the Local Community*, London.
Bernard, J (1973) *The Sociology of Community*, Illinois.
Calhoun, C.J. (1978) History, antropology and the study of communities: some problems in Macfarlane's proposal, *Social History* 3: 363—373.
Calhoun, C.J. (1980) Community: toward a variable conceptualization for comparative research, *Social History* 5: 105—129.
Cloke, P (1983) *An Introduction to Rural Settlement Planning*. London and New York.
Clout, H (1977) *Rural Geography*, Surrey.
Cooke (1989) *Localities. The Changing Face of Urban Britain*, London.
Dewey, R (1966) On labels for communities, *Rural Sociology* 31: 225—226.
Drabick L.W. (1965) The identification component as a factor in community location, *Rural Sociology* 30: 83—87.
Duncan, S (1986) What is locality? *University of Sussex, Urban and Regional Studies, WP 51*.
Eyles, J (1985) *Senses of Place*, Warrington.
Eyles, J (1988) Interpreting the geographical world: qualitative approaches in geographical research. In Eyles, J & D.M.Smith (eds.). *Qualitative Methods in Human Geography*, Cambridge.
Eyles, J & D.M.Smith (1988) *Qualitative Methods in Human Geography*, Cambridge.
Freeman, L.C., Fararo, T.J., Bloomberg Jr., W &

- M.H. Sunshine (1963) Locating leaders in local communities: a comparison of some alternative approaches. *American Sociological Review* 28: 791—798.
- Freilich, M (1963) Toward an operational definition of community, *Rural Sociology* 28: 117—127.
- Geertz, C (1973) *The Interpretation of Cultures*, New York.
- Geertz, C (1982) *Local Knowledge*, New York.
- Giddens, A (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge.
- Gilg, A (1985) *An Introduction to Rural Geography*, London.
- Granö, J.G. (1930) *Puhdas maantiede*, Porvoo.
- Gregory, D & J. Urry (1985) *Social Relations and Spatial Structures*, London.
- Habermas, J (1979) *Communication and the Evolution of Society*, London.
- Haga, W.J. & C.L.Folse (1971) Trade patterns and community identity, *Rural Sociology* 36: 42—51.
- Henige, D (1982) *Oral Historiography*, London.
- Harvey, D (1984) On the history and present condition of geography: a historical materialist manifesto. *Professional Geographer* 36: 1—10.
- Harvey, D (1987) Three myths in search of a reality in urban studies. *Environment and Planning D: Society and Space* 2: 367—376.
- Hillery Jr., G.A. (1955) Definitions of community: areas of agreement, *Rural Sociology* 20: 111—123.
- Hillery Jr., G.A. (1963) Villages, cities and total institutions, *American Sociological Review*, 28: 779—791.
- Hillery Jr., G.A. (1972). Selected issues in community theory. *Rural Sociology* 37: 534—552.
- Hunter, A (1975) The loss of community: an empirical test through replication, *American Sociological Review* 40: 537—552.
- Jameson, F (1984) Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism, *New Left Review* 146: 53—92.
- Johnston, R.J. (1985) Places matter, *Irish Geography* 18: 59—63.
- Kamenka, E (1982) Introduction, in Kamenka, E (ed.): *Community as a Social Ideal*, London.
- Kanter, R.M. (1972) *Commitment and Community. Communes and Utopias in Sociological Perspective*, Cambridge, Mass.
- Katajamäki, H (1988) Alueellisen työnjaon muotoutuminen Suomessa, *Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja* No. 121.
- Koskinen, T (1987) Tehdasyhteisö. Tutkimus tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta. *Vaasan korkeakoulu julkaisuja, tutkimuksia* No. 123.
- Kortteinen, M (1982) *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*, Keuruu.
- Lee, R (1985) The future of the region: regional geography as education for transformation. In King, R (ed.): *Geographical Futures*, Sheffield.
- Lehtonen, H (1990) *Yhteisö*, Jyväskylä.
- Lewis, G.J. (1979) *Rural Communities. A Social Geography*, London.
- Lewis, G.J. (1983) Rural communities, In Pacione, M (ed.): *Progress in Rural Geography*, London.
- Murdoch, S & W.A.Sutton Jr. (1974) The new ecology and community theory: similarities, differences and convergencies, *Rural Sociology* 39: 319—333.
- Newby, H (1979) Urbanization and the rural class structure, *British Journal of Sociology* 30: 475—499.
- Newby, H (1986) Locality and rurality: the restructuring of rural social relations, *Regional Studies* 20: 3.
- Paasi, A (1984) Connections between J.G. Granö's geographical thinking and behavioural and humanistic geography, *Fennia* 162: 21—31.
- Paasi, A (1986a) The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity, *Fennia* 164: 105—146.
- Paasi, A (1986b) The institutionalization of regions: theory and comparative case studies. *University of Joensuu, Publications in Social Sciences* No. 9, Joensuu.
- Paasi, A (1987) Maantieteellinen näkökulma maaseutalueiden tutkimuksessa, *Aluesuunnittelu* 16: 2—8.
- Paasi, A (1988) On the border of the Western and Eastern World. The emergence of the utopia of Värtsilä community in Eastern Finland. *University of Joensuu, Human Geography and Planning* No. 6, Joensuu.
- Paasi, A (1989a) The media as creator of local and regional culture. In *The Long-Term Future for Regional Policy — A Nordic View*, Porvoo.
- Paasi, A (1989b) On the constitution of Värtsilä locality, with special emphasis on its institutionalization. In Pulliainen, K & H.Sihvo (eds.): *West of East*, Joensuu.
- Paasi, A (1989c) Lokalteetti-tutkimus — maantieteen ja sosiologian uusi yhteys? *Sosiologia* 26: 289—309.
- Paasi, A (1991a) Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life. *Environment and Planning A* 23: 239—256.
- Paasi, A (1991b) Maantieteen kontekstit ja kontekstien tulkinnat: tila, aika ja kulttuuri postmodernissa tilanteessa, mimeo.
- Paasi, A (1991c) The landscape of war and peace: the development of the Finnish-Soviet boundary and its role in the social consciousness of the Finns (submitted).
- Paasi, A (1991d) The sign and its denotations: deconstructing the idea of geography. Paper presented at IGU Commission on the History of Geographical Thought Symposium on 'Geography and Professional Practice', August 11—16, 1991, Utrecht.
- Paasi, A (1991e) Muuttuvat aluekäsitteet maantieteen kehityksen heijastajana, mimeo.
- Pacione, M (1983 ed.) *Progress in Rural Geography*, London.
- Pahl, R.E. (1966) The rural-urban continuum, *Sociologia Ruralis* 6: 299—329.
- Peet, R & N. Thrift (1989) *New Models in Geography. The Political-Economy Perspective*, London.
- Porter, P.W. & F.Lukermann (1976) The geography

- of utopia. In Lowenthal, D & M.J. Bowden (eds.): *Geographies of the Mind: Essays in Historical Geosophy*, New York.
- Pred, A (1984) Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers* 74: 279—297.
- Reiss, A.J. (1959) The sociological study of communities. *Rural Sociology* 24: 118—130.
- Roos, J.P. (1987) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*, Hämeenlinna.
- Sayer, A (1984) *Method in Social Science*, London.
- Smith, N (1987) Dangers of the empirical turn: some comments on the CURS initiative, *Antipode* 19: 1.
- Soja, E (1989) *Postmodern Geographies: the Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London.
- Stacey, M (1969) The myth of community studies, *The British Journal of Sociology* 20: 134—147.
- Stöhr, W & D. Taylor (1981 eds.) *Development from Above or Below?* Chichester.
- Summers, G.F., Clark, J.P. & L.H.Seiler (1970) The renewal of community sociology. *Rural Sociology* 35: 218—231.
- Sutton, W.A. & J. Kolaja (1960) The concept of community. *Rural Sociology* 25: 197—203.
- Taylor, P.J. (1988) Regional geography and World-System Analysis. *Professional Geographer* 40: 259—265.
- Taylor, P.J. (1991) A theory and practice of regions: the case of Europes. *Environment and Planning D: Society and Space* 9: 183—195.
- Thompson, P (1978) *The Voice from the Past. Oral History*. Oxford.
- Thrift, N (1983) On the determination of social action in space and time. *Environment and Planning D: Society and Space* 1: 23—57.
- Thrift, N (1989) Taking aim at the heart of the region. Mimeo.
- Wilkinson, K.P. (1970) Phases and roles in community action. *Rural Sociology* 35: 1.
- Znaniecki, F (1939) Social groups as products of participating individuals. *The American Journal of Sociology* XLIV: 799—811.